

*שמיטת כספים

עיון

הרב יוסף צבי רימון

מִקֵּץ שִׁבְעַ שָׁנִים תַּעֲשֶׂה שְׁמִטָּה: וְזֶה דִּבַּר הַשְּׁמִטָּה שְׁמוֹט
כָּל בַּעַל מִנְּשָׂה יָדוֹ אֲשֶׁר יִשָּׂה בְרַעְהוּ לֹא יִגַּשׁ אֶת רַעְהוּ וְאֶת
אָחִיו כִּי קָרָא שְׁמִטָּה לָהּ: אֶת הַנִּכְרִי תִגָּשׁ וְאֲשֶׁר יִהְיֶה לָּךְ
אֶת אָחִיךָ תִשְׁמִיט יָדָךְ: ... הַשְּׁמִיר לָךְ פֶּן יִהְיֶה דִבָּר עִם לְבַבְךָ
בְּלִיעַל לֵאמֹר קָרַבָּה שְׁנַת הַשְּׁבַע שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה וְרָעָה עֵינֶיךָ
בְּאָחִיךָ הָאֲבִיּוֹן וְלֹא תִתֵּן לוֹ וְקָרָא עָלֶיךָ אֵל ה' וְהָיָה בְּךָ חֲטָא:
נָתַן תִּתֵּן לוֹ וְלֹא יָרַע לְבַבְךָ בְּתִתְּךָ לוֹ כִּי בִגְלַל הַדִּבָּר הַזֶּה
יְבָרְכֶךָ ה' א-לֹקֶיךָ בְּכָל מַעֲשֶׂיךָ וּבְכָל מַשְׁלַח יָדָךְ:

(דברים טו, א-ט)

שלושה ציוויים:

א- מצוות **עשה** להשמיט את כל החובות - "שמוט כל בעל משה ידו".

ב- מצוות **לא תעשה**, שאין **לתבוע** את החובות מן הלווה - "לא יגוש את רעהו".

ג- מצוות **לא תעשה**, לא להימנע מלהלוות לפני השמיטה, מחשש לכך שהחוב ישמט.

משנה שביעית (י, ח-ט):

משנה ח

המחזיר חוב בשביעית יאמר לו 'משמט אני'. אמר לו 'אף על פי כן' - יקבל ממנו שנא' (דברים טו) 'וזוה דבר השמטה'. כיוצא בו רוצח שגלה לעיר מקלט ורצו אנשי העיר לכבדו יאמר להם 'רוצח אני' אמרו לו אעפ"כ יקבל מהם שנאמר (שם יט) 'וזוה דבר הרוצח':

משנה ט

המחזיר חוב בשביעית רוח חכמים נוחה ממנו...

יראים (קסד):

וחוב שעבר עליו שביעית אינו רשאי לזה לעכבו אלא על
פי מלוה שכל זמן שלא השמיטו מלוה חייב לפרוע אלא
לזה יזמין מלוה לדין שישמיט לו חובו כאשר צוה היוצר
וב"ד יחייבו למלוה לומר משמיט אני כאשר צוהו
חכמים...

ואם אינו רוצה המלוה לומר משמיט אני יכפוהו ב"ד,
כדתניא בכתובות בהכותב [פ"ו א'] על פריעת בע"ח
מצוה שהיא אי לא בעי למיעבד מצוה מאי א"ל תניא
בד"א במצות לא תעשה אבל במצות עשה כגון שאמרו לו
עשה סוכה ולולב ואינו עושה מכין אותו עד שתצא נפשו.

לפי היראים:
א. עיקר המצווה על
המלוה לומר "משמט
אני".

ב. כל עוד לא אמר
"משמט אני" החוב
קיים, הלווה חייב
להחזיר ואם אינו
מחזיר זהו איסור גזל.
והמלווה - יבטל
מצוות עשה.

ג. אפשר לדאוג שבית
הדין יכפה את
המלווה, לקיים מצוות
עשה.

אור זרוע (ד, קח)

וזה לשון רבינו אליעזר ממץ זצ"ל שכתב בספר יראים וחוב שעבר
עליו השביעית אינו רשאי לזה לעכבו אלא עפ"י המלוה כל זמן
שלא השמיטו מלוה חייב לפרוע...

ולא נהירא מה שכתב שאין לזה יכול לעכב חובו אלא על פי מלוה
עד שיאמר משמט אני אלא אפי' הוא תובעו בב"ד לפרוע ואומר
איני משמט לא יחוש הלוה על דבריו מפני שהתורה השמיטתו.
מיהו אם יש כח ביד המלוה יכוף אותו שיאמר לו אעפ"כ כדלקמן
והא דבעי למימר המלוה משמט אני היינו היכא שהביא הלוה את
חובו צריך המלוה לקיים המצוה ולומר משמט אני.

לפי האור
זרוע:
א. החוב
נשמט מעצמו
"הפקעת
המלך".

ב. אמירת
"משמט אני"
איננה יוצרת
חלות
הלכתית, אלא
רק מראה על
ההסכמה
לקיים מצוות
התורה.
ג. אם המלוה
יגבה את
החוב בכוח,
עובר על גזל.

שו"ת המיוחסות לרמב"ן סימן מ"א. הובא בתשובת

הרא"ש כלל עז, ד)

**"שביעית משמטת המלווה ומפקעת שעבודה
לגמרי, ואפילו בא המלווה לעבור על דברי
תורה ולתבוע חובו לאחר שביעית, הלווה
פטור".**

וְכֹה־יִשְׁ גַּם בְּשִׁמִּיטָה כִּסְפִים לֹא מְלִינוּ בְּשׁוֹם דּוֹכָתָא שִׁיחָא
בֵּה מְלוֹת פֶּשַׁה. מְשׁוֹם דְּהַחֹב מִמִּילָא פִקֵּעַ
מֵאִפְקַעְתָּא דְּמַלְכָּא וְאִין בְּזֵה שׁוֹם חֻבַּת מַעֲשֵׂה לְבַמְלוּה אֵלֹא
לִיחַ דְּלֹא יָגוּשׁ בְּלִבָּד. וְגַם חֵה שְׁלִרִיךְ לֹמֵר מִשְׁמַט אֲנִי כְּבֵר
בִּיֹאֲרֵנו לְפִיל דְּלִדְעַת הֶרְמִיָּה ז"ל גּוֹפִי' מֵלֹאֹ דְּלֹא יָגוּשׁ הוּא
דְּנִפְקִיל. וְעַכ"פּ לִכ"ע לֹא מִקְרָא דְּחִשְׁמַט יֵדֵךְ נִפְקִיל הֵךְ
מִלְּסָא. וְלֹא אֲחִי הֵךְ קִרָּא אֵלֹא לְעִיקָר מִלְּחָא לֹאֲשַׁמְעִין שְׂאִין
לֹו שׁוֹם שִׁיעֲבֹד מִלְּהֹוֹ וְאִינוּ יָכוֹל לְחַבְעוּ פִּרְעוֹן חֻבּוֹ.

ר"י פערלא.
ספר המצוות לרס"ג

בעל העיטור (אות פ, פרוזבול):

והא דתנן המחזיר חוב

לחבירו צריך לומר לו

משמט אני דווקא

בשביעית אבל לאחר

שביעית לא.

שלוש שיטות במהות העשה של שמיטת החוב בשביעית:

א- היראים: החוב לא בטל. וממילא יש מצווה חיובית לשמוט.

ב- רס"ג: החוב בטל, וממילא אין מצוות עשה של שמוט, אלא רק לאו של לא יגוש.

ג- העיטור: בשביעית עצמה יש מצוות עשה של שמוט, אך לאחר השביעית אין מצווה כזו והחוב בטל מעצמו (ואז יש רק 'לא יגוש').

רוב הראשונים:

א. שמיטת כספים זו הפקעת המלך, והכסף נשמט מעצמו (לא כיראים).

ב. יש מצוות עשה של "שמוט" (לא כרס"ג).

ג. המצווה קיימת בשנה השמינית (לא כעיטור).

מרדכי (גטין, השולח, רמז ש"פ):

שאל רבינו חזקיה לרבינו אביגדור הכהן לבי נוקפי
ונסתפקתי על מעשה באחד שהיה נושה בחבירו מכבר ז'
שנים ועתה תובעו והוא משיב כי כבר [*השמטה]
השמיטתו ואמת שר"י פוסק שהשמטה נוהגת בזמן הזה אך
בשנה השמטה לא בא אליו ולא אמר ליה משמט אני [*עד
שעברה השמיטה מ"י] ושמא כיון שעברה השמטה ולא
אמר משמט אני תו לא מחויב להשמיט עד שמטה אחרת
ולפי הענין נראה דשביעית הפקעתא דמלכא הוא אף על גב
דלא אמר משמט אני.

וזו השיב לענין השמטת כספים קבלתי שהשביעית משמטת
מאיליה אף על פי שלא אמר משמט אני. אלא מצוה הוא דרמיא
עליה [באמירה] דכתיב וזה דבר השמטה ומ"מ אם בא להחזיר
במוצאי שביעית כלשון המחזיר חוב בשביעית יאמר לו משמט
אני כו' אבל אם לא בא להחזיר במוצאי שביעית כלשון המחזיר
חוב בשביעית א"צ כלום דשמוט ועומד הוא דומיא דקתני התם
בסיפא רוצח שגלה לערי מקלט ורצו אנשי העיר לכבדו יאמר
רוצח אני משמע דלא רמי עליה לומר כן אא"כ רצו לכבדו כדי
למונעם הכי נמי לא רמי עליה אא"כ בא להחזיר אבל הדיבור אינו
מעכב השמטה זכר לדבר נולד לו בכור בעדרו מצוה להקדישו אף
על פי שכבר קדוש מאליו משעת לידה.

מצד אחד
החוב נשמט
מעצמו,
מאידך, יש
מצווה לומר
"משמט
אני".

הסבר אמירת "משמט אני" (המלווה):

לפי רוב הראשונים, שהחוב בטל מעצמו, אבל יש מצוות עשה של "שמוט", וצריך לברר מה משמעות המצווה. ייתכן, שלמרות שהתורה מבטלת את החוב, צריך גם לומר מעצמו "משמט אני" (כמו בקידוש בכור - מרדכי).

הסבר אמירת "אף על פי כן" (הלווה): כמו כן, אם החוב

בטל, מדוע יש עניין שהלווה יאמר "אף על פי כן" ויתן את הכסף? הרי זו ממש מתנה.

א. ייתכן שדברי המשנה שטוב לתת את הכסף, אינם עניין הלכתי, אלא מוסרי (חיזוק: "זה דבר הרוצח" - "רוצח אני", שגם זה לכאורה עניין מוסרי).

ב. ייתכן שיש כאן חידוש הלכתי **שמותר** להחזיר (לא כמו ריבית).

ירושלמי (וילנא) מסכת שביעית

פרק י

המחזיר חוב בשביעית

אומר לו 'משמט אני',

רב הונא אמר: בשפה

רפה והימין פשוטה

לקבל.

בבלי מסכת גיטין דף לז עמוד ב

המחזיר חוב לחבירו בשביעית -
צריך שיאמר לו משמט אני, ואם
אמר לו אף על פי כן - יקבל הימנו,
שנאמר: (דברים ט"ו) וזה דבר
השמטה. אמר רבה: ותלי לי' עד
דאמר הכי.

רש"י מסכת גיטין דף לז עמוד ב

ותלי ליה – אם היה רוצה לחזור
בו יתלנו על עץ אם גברה ידו
עד דאמר ליה אף על פי כן.
עד דאמר הכי – במתנה אני נותן
לך ואין כאן משום לא יגוש דלא
בבי דינא קתבע ליה ולאו משום
חוב.

רא"ש (גטין פ"ד סימן י"ט):

פרש"י יתלהו על העץ אם גברה ידו עד שיאמר אף על פי כן ולא נהירא
דאם כן בטלת תורת שמטה ונראה לפרש ותלי ליה כלומר
יהא עיניו תלויות יושב ומצפה עד שיאמר כך וכן
מפרש בירושלמי (ה"ז) גבי הא דתניא וצריך לומר משמט אני אמר רב הונא
אמר רב אומר לו [בשפה רפה] והימין פשוטה לקבל איתיביה אביי כשהוא
נותן לו לא יאמר לו בחובי אני נותן לך אלא שלי הן ובמתנה אני נותן לך
אמר ליה ותלי ליה עד דאמר הכי:

רמב"ם (שמיטה ויובל פ"ט הכ"ט) "מסבב עמו בדברים".

ערוך (ערך תל):

אמר רבא ותלי ליה אדאמר

הכי פי' מכהו ותולהו

המלוה ללוה עד דאמר

הכי.

אם לרוב הראשונים, החוב מופקע לגמרי, כיצד הוא יכול לדרוש הכסף? הרי הכסף איננו שלו כלל, ולכאורה יש כאן ממש איסור גזל (או לפחות "תליוהו וזבין"). ולשיטות אחרות, עדיין צריך להבין כיצד ניתן **ללחוץ** עליו, כשהתורה אומרת, שהחוב בטל.

ראב"ד (על הרי"ף מסכת גיטין דף

(כ.):

אמר רבה ותלי ליה. ראיתי מי שפי'
שתופס המלוה את הלוה בבגדו עד
שיאמר לו אעפ"כ. ואין הדעת
מקבלו גם אין לו פנים לזה הפי'
ואני כך נ"ל כשיאמר לו אעפ"כ לא
יצניעם מיד אלא תולה אותם לפניו
שיחזירם במצות שמיטה כדי שלא
יראה שלא גמר בלבו להשמיט.

הראב"ד לא יכול
היה להסכים
אפילו לירושלמי,
שלוחצים על
הלווה להחזיר את
הכסף ולא את
ההבנה הכי מתונה
בבלי של "ותלי
ליה".
ולכן הסביר, שאם
הלווה רוצה
להחזיר את הכסף,
המלווה צריך
להמתין מעט
("ותלי ליה"), ולא
לקבל מיידית את
הכסף, כדי שלא
ייראה כהחזר חוב.

ותלי ליה

```
graph TD; A[ותלי ליה] --> B[ראב"ד: לא מקבל מיד (למרות שהלווה אמר אעפ"כ) אלא "תולה" וממתין עם קבלת הכסף, כדי שלא ייראה כהחזר חוב.]; A --> C[ירושלמי, רמב"ם, רמב"ן, רא"ש, ריטב"א: תולה בו עיניו, מסבבו בדברים וכדומה, עד שיאמר אעפ"כ]; A --> D[רש"י: תולה המלווה את הלווה על עץ עד שיאמר "אף על פי כן".];
```

ראב"ד: לא מקבל מיד (למרות שהלווה אמר אעפ"כ) אלא "תולה" וממתין עם קבלת הכסף, כדי שלא ייראה כהחזר חוב.

ירושלמי, רמב"ם, רמב"ן, רא"ש, ריטב"א: תולה בו עיניו, מסבבו בדברים וכדומה, עד שיאמר אעפ"כ

רש"י: תולה המלווה את הלווה על עץ עד שיאמר "אף על פי כן".

הסבר הרב ליכטנשטיין זצ"ל:

גם לפי רוב הראשונים, החוב לא בטל. **אלא שהתורה שחררה את הלווה מהצורך להחזיר את החוב. החוב קיים, אבל אי אפשר לתבוע אותו.**

לכן, כאשר הלווה בא להחזיר את החוב, הוא לא נותן "מתנה", אלא **פורע חוב בהתנדבות.**

ולכן ניתן **ללחוץ** על החזר החוב (ולרש"י והערוך) אפילו **לכפות**, כי החוב קיים, אלא שאין אפשרות לתבוע את הכסף.

ר"ש (שביעית י', ח):

ואמר לו המלוה משמט אני אם אמר

לו הלוה אעפ"כ אני רוצה

לפרוע יקבל ואמר בהשולח

דתלי ליה עד דאמר הכי בירושלמי

(שם) דאומר לו משמט אני בשפה

רפה והימין פשוטה לקבל.

רש"י במסכת שבת (קמח:):

רישא – דהלואת שביעית היא, אי
נמי יהיב ליה לזה – צריך למימר
ליה מלזה: משמט אני.

ואם אמר – לזה אף על פי כן
איני חפץ שישמטו – יקבל
ממנו.

מאירי בשבת (קמח:):

המחזיר לחבירו חוב בשביעית ר"ל
שעברה עליו שביעית מדת חסידות
היא ורוח חכמים נוחה הימנו וצריך
המלוה לומר משמט אני ואם אמר
לו אעפ"כ הרי זה יקבל הימנו
ויזהר שלא יאמר לו
שבחובו הוא פורע אלא שהוא
נותן לו משלו בשיעור חובו:

רש"י אצלנו (ד"ה עד):

ותלי ליה – אם היה רוצה לחזור בו
יתלנו על עץ אם גברה ידו עד
דאמר ליה אף על פי כן.

עד דאמר הכי – **במתנה אני**

נותן לך ואין כאן משום לא
יגוש דלא בבי דינא קתבע ליה
ולאו משום חוב.

רמב"ם (שמיטה ויובל פ"ט ה"ד):

אין שביעית משמטת כספים אלא
בסופה... לפיכך הלוה את חבירו
בשביעית עצמה גובה חובו כל
השנה, וכשתשקע חמה בלילי ראש
השנה של מוצאי שביעית **אבד**

החוב.

ב"ח (חושן משפט סימן סז ס"ק לו):

מיהו מה שהקשה הרא"ש על פירוש רש"י דאם כן בטלת תורת שמטה נראה דאינה קושיא כלל דהא לא אמר בגמרא דתלי ליה אלא במחזיר חוב בשביעית ואמר ליה המלוה משמט אני דהתם ודאי כיון דכבר החזיר לו חובו ואמר ליה המלוה משמט אני הרי כבר קיים מצות שמטה שנאמר וזה דבר השמטה שהדבור של שמטה היא השמטה וכיון שקיים המצוה שוב יכול לתלותו על עץ אם גברה ידו כדי שיאמר אף על פי כן שהלא מעצמו החזיר לו החוב ודבור זה של המלוה דאמר משמט אני אינו אלא לקיים מצות שמטה ולמה זה יחזור ליטול המעות שכבר נתן שהרי אין עליו אלא לומר אף על פי כן ולא ליטול המעות והלכך יכול לתלותו על עץ עד שיאמר אף על פי כן וכיון דאם לא החזיר לו הלוה חובו כל עיקר אין לו רשות למלוה לתלותו על עץ כדי שיחזיר לו חובו דהשביעית משמטת בסופה מעצמה אם כן ליכא למימר בזו כשהחזיר לו החוב וכו' דאם כן בטלת תורת שמטה שהרי תורת שמטה נוהגת כשלא יחזיר לו החוב. ולפיכך נראה דהמיקל כרש"י ז"ל זריז ונשכר ובתרומת הדשן סוף סימן ד"ש כתב גם כן דקושיית הרא"ש ליתא עיין שם:

המלווה את חבירו לעשר שנים - מח' מכות ג:

ר"ת, רמב"ם ורוב הראשונים:

שביעית אינה משמטת

וכך בשו"ע (מ"ז, י)

טעם (בגמרא):

"אף על גב דאתי לידי לא
יגוש, השתא מיהא לא קרינן
ביה לא יגוש".

ריב"א, ר' אליהו הזקן:

שביעית משמטת

הקפת החנות

משנה שביעית (י, א):

הקפת החנות אינה משמטת, ואם עשאה מלווה הרי זה משמט.

רמב"ם (פירוש המשניות שם): "לפי שאינו כדרך החובות, שלא מכר בעל החנות מה

שמכר כדי שיהא חוב".

ספרי (דברים קיב):

יכול אף בגזילה ובפיקדון? תלמוד לומר 'משה ידו'... יכול שכר שכיר והקפת החנות?

תלמוד לומר 'אשר ישה ברעהו'.

מניין שפריעת בעל חוב מצווה?

רש"י (כתובות פו.):

נלמד מהפסוק "מאזני צדק, אבני
צדק, איפת צדק והין צדק יהיה
לכם" (ויקרא, י"ט, לו), ודרשו חז"ל
"הין צדק" – שיהא הן שלך צדק
ולאו שלך צדק.

שו"ת הרדב"ז (ח"ב תר"י):

שאלת ממני על הא דאמרינן פריעת בעל חוב מצוה אם היא מצוה מן התורה או מדרבנן ואת"ל מצוה של תורה למה לא מנו אותה בכלל המצות.

תשובה מצות עשה של תורה היא דכתיב והשיב את הגזלה אשר גזל

או את העושק אשר עשק או את הפקדון אשר הופקד אתו או את האבדה

אשר מצא וכתב הרב פ"ז מה' גזלה ואבדה אחד הגזול או העושק או הגונב או

שהלוהו או שהפקיד אצלו או מצא אבדה וכחש בה או שהיתה ביניהם שותפות

ונשאר לו אצלו ממון או שעשה עמו מלאכה ולא נתן שכרו וכו' הרי שהשוה

ז"ל הלואה לשאר הדברים הנזכר בכתוב ובתחלת ההלכות כתב שאם גזל חייב

להחזיר שנאמר והשיב את הגזלה אשר גזל זו מצות עשה ע"כ וכי היכי דהוי

מצות עשה להשיב את הגזלה ה"ה לכל הנזכר בכתוב והלואה בכלל ולא מנה

מצות עשה לפרוע החוב שא"כ היה צריך למנות השבת הגזל והגנבה והעשק

והפקדון והאבדה וההלואה כל א' בפני עצמה וירבו המצות כפי פרטי התביעות

ולפיכך מנה מצות עשה להשיב את הגזלה שבה פתח הכתוב וה"ה לכל מי שיש

לחברו אצלו ממון באיזה דרך שיהיה מצות עשה להשיב לו ולא הוצרך למנות

תוס' בכתובות נו. :

מיהו מלוה לא חשבינן כתובה בתורה דאפילו
למאן דאמר (קדושין דף יג:) מלוה הכתובה
בתורה ככתובה בשטר דמי היינו דוקא כגון
נזקין וערכין ופדיון הבן דמסברא לא הוה
מחייבינן להו אם לא שחייבתו תורה בפירוש
אבל מלוה כולי עלמא מודו דלא טרפא
ממשעבדי דאינה באה מכח התורה דסברא הוא
שיש לו לשלם מה שלוה ממנו.

מהו המקור שפריעת בעל חוב מצווה?

שו"ת הרדב"ז (ח"ב תר"י):

המקור הוא "והשיב את הגזלה אשר
גזל או את הפיקדון אשר הופקד
איתו".

צריך להחזיר הלוואה, כי
החסיר ממון חברו

רש"י (כתובות פו.):

נלמד מהפסוק "מאזני צדק, אבני
צדק, איפת צדק והין צדק יהיה לכם"
(ויקרא, י"ט, לו), ודרשו חז"ל "הין
צדק" – שיהא הן שלך צדק ולא שלך
צדק.

צריך להחזיר חוב, כי אדם
צריך לעמוד בהבטחתו

אור החיים (שמות, כ"ב, כד):

"אם כסף תלווה" - אם יש לך כסף
יותר מכפי צרכיך, עד שאתה יכול גם
להלוות, דע כי "את העני עמך" - את
חלקו של העני אתה מחזיק".

רמב"ם מתנות עניים י, יז):

שמונה מעלות יש בצדקה זו למעלה
מזו. מעלה גדולה שאין למעלה
ממנה זה המחזיק ביד ישראל שמך
ונותן לו מתנה או הלוואה או עושה
עמו שותפות או ממציא לו מלאכה
כדי לחזק את ידו עד שלא יצטרך
לבריות לשאול.

הרב קוק (עין איה ברכות ב, שביעית יב):

התכלית העקרית של שמיטת החוב בשביעית הוא מפני כי קרא שמיטה לד', להסיר את העול היותר כבד שמתקבץ לרגלי שליטת העשירים על העניים, מפני שהוצרכו להם איזה פעם להלוואה, **שהכניעה והעבדות תהי' מוטבעת בלב מי שירגיש על עצמו חוב לחבירו "עבד לווה לאיש מלווה"**, והשעבוד הזה עלול להכניע את ישרי לב לפני עשירים תקיפים שיהיו המה המלווים. על כן תבוא השמיטה ותתיר אלה החרצובות.